

KLASİK TÜRK MÜZİĞİNİN USTASI: İTRİ

Yrd. Doç. Şerife GÜVENÇOĞLU*

ÖZ

Buhurizade Mustafa Itri'nin Ölümünün 300. yıldönümü nedeniyle, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütünün (UNESCO) 2012 yılını "Uluslararası Itri Yılı" ilan etmiştir.

Asıl adı Mustafa olup, zaman zaman Buhurizade Mustafa Efendi olarak da bilinir. Türk Müziğinin en önemli isimlerindedir. 17. Yüzyılda İstanbul'da doğmuş ve büyümüştür. Mevlevi olarak bilinen Itri'nin bir de Mevlevi Ayini vardır. Hayatı boyunca beş Osmanlı Sultanını tanımış olup en iyi bilindiği dönem IV. Mehmet'in zamanıdır. Besteleri her zaman Sultanların ilgisini çekmiş ve sık sık saraya davet edilerek bestelerini dinletmiştir. Yaşadığı dönemin birçok ünlü bestekarı gibi İtri'de şairdi. Klasik Osmanlı Divan şiirinin yanı sıra halk edebiyatını temel alan hece vezniyle de birçok şiir bestelemiştir. Maalesef şiirlerinin çoğu günümüze kadar gelememiştir. "Itri" isminin "ıtır" kelimesinden geldiği söylenir. Çok üretken bir besteci olan Itri'nin binden fazla bastesi olmasına rağmen sadece kırk kadar eseri günümüze kadar gelebilmiştir. Buhurizade Mustafa Itri'nin müziğini ve çağı içindeki yerini tespiti dayalı bu çalışma ile dehası bir kez daha vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Itri, 17. Yüzyıl, Klasik Türk Müziği

* İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, guvencoglus@itu.edu.tr, serguv@gmail.com

A MASTER OF TURKISH CLASSICAL MUSIC: ITRÎ

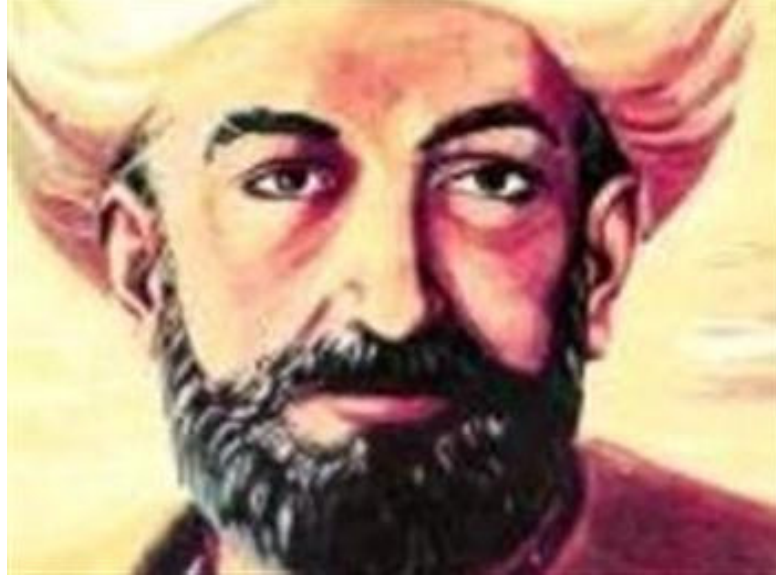
ABSTRACT

By the 300th anniversary of musician Buhurizade Mustafa Itri's death, the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) has declared 2012 the "International Itri Year". His real name was Mustafa, and he was sometimes referred to as Buhurizade Mustafa Efendi.

Itri was a major exponent of Turkish classical music. He was born and grown up in İstanbul in the 17th century. He is believed to have been a Mevlevi, and composed religious music for this order. He lived through the times of five Ottoman Sultans. He became well known during the time of Mehmet IV. His compositions always won approval of the Sultans and he was usually the guest of the palace to perform his compositions.

As with most composers of his day, Itri was also a poet. He used poetic forms based on the classical Ottoman school of poetry (Divan), as well as those based on syllabic meters identified with folk music and poetry. Unfortunately most of his poetry has not survived to this day. It is believed that his name Itri comes from the word itir, which means pelargonium. He was a very prolific composer with more than a thousand works. However, only about 40 of these survived to this day. With this paper featuring the works of Buhurizade Mustafa Itri and his place in his era, his genius will be highlighted once more.

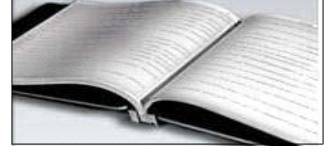
Keywords: Itri, 17. Century, Turkish Classical Music

Ölümünün 300. yıldönümü nedeniyle, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) 2012 yılını "Uluslararası İtri Yılı" ilan ettiği, Buhûrizâde Mustafa Itri, Türk Müziğinin en önemli isimlerindedir. Hayatı hakkında maalesef çok az bilgiye sahip olsak da 17.yy ortalarında Mevlânâkapısı'nda doğduğu, Yenikapı Mevlevîhânesine'ne¹ devam ettiği, burada dini musiki öğrendiği ve buraya gömüldüğü rivayet edilmektedir. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekte, 1630 – 1640 yılları arasında doğduğu, 1711 – 1712 yılları arasında öldüğü sanılmaktadır. Buhûrizâde veya Bahurizade (Şardağ:1992) lakabının ise, hoş kokan, yakılarak koku dağıtan madde anlamına gelen “buhur” satıcısı olan babası ya da buhurcu dedelerinden kendisine kaldığı rivayet edilir.

Hayatı boyunca birçok padişah ve devlet adamından himaye görmüş olup, bunlardan en önemlileri IV. Mehmet (1642-1693) ve I. Selim Giray Han'dır (1634-1705). Musikisi tarihinin en

¹ Mevlevîhâne, tarikatına mahsus tekkelere verilen addır.

büyük bestekârlarından olan İtrî, aynı zamanda şair ve hattat idi. Sultan IV. Mehmed döneminde Enderun'dan başka Harem-i Hümayun (kadınlar bölümü)'da musiki dersleri verilmeye başlandı. İtri Enderun'da hocalık ve hanendelik yaptı. (Bardakçı: 2012)

Türk Musikisinde eğitim ve öğretimin neredeyse tamamının geleneksel olarak “Meşk” adı verilen usta-çırak ilişkisine dayandığı bu zaman diliminde, müzik yazısının yaygın olmaması, kullanılmaması, kullanılmasına da hoş bakılmaması veya müzikte zayıflık kabul edilmesi maalesef ki Türk Musikisinde ciddi eser kayıplarına neden olmuştur. İtri'nin bini aşkın eseri olduğu bilindiği halde bu nedenle ne yazık ki ancak kırk kadarı günümüze ulaşabilmiştir.

Eserlerinde güfte olarak meşhur şairlerden, Fuzuli, Nev'i, Şehri, Nabi ve bazılarında da kendi şiirlerini kullanmıştır. İtri'nin hocası Hafız Post (1630-1694) ile birlikte kaleme aldığı bir de el yazması “Güfte Defteri”² bulunmaktadır. (Bardakçı: 2012)

Neyzen olduğu söylentileri uzun süre cevapsız kalmış, daha sonra arşiv belgelerinden yola çıkılarak bu yalanlanmıştır. İtri en büyük başarıyı bestecilikte yakalamıştır. Meydana getirdiği eserler Klasik Türk Musikisini vücuda getirmiştir. Osmanlı döneminde Türk üslubunu oturtmuş, Abdülkadir Merâği (1360? -1435) ve Dede Efendi'yle (1778-1846) birlikte, Türk müziğinin gelişiminde öncü isimlerden biri olmuştur.

Türk Musikisinin en büyük yaratıcılarından biri olan İtrî'nin din dışı yapıtlarının başında gelen Nevâ Kâr'ı, (Ek: 1 nota) 14. yüzyılda Şiraz'da yaşamış Acem şairi olan Hâfız Şirazi'nin bir gazeli üzerine bestelenmiştir. Kârlar; genellikle Peşrev denilen saz eserinden sonra icra edilen, güftesi çoğunlukla Fars'ça olan ve çeşitli usullerin kullanıldığı, Türk Musikisinin en

² Güfte Defteri: Türk Müziğinde her hangi bir makama göre bestelenen eserlerin sözlerinin bulunduğu kaynak defter. Güfte mecmuaları Türk Musikisi tarihinde teorik bilgileri de içeren önemli kaynaklardan kabul edilmektedir.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

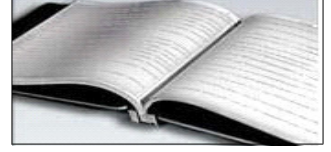
Sayı: 38 Eylül – Ekim 2013

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

büyük din dışı formlarındandır. Nevâ Kâr çeşitli makam ve usul geçkileri uygulanarak birbirine bağlanmış, ezgilerinin zenginliği yanında, kuruluşu ve titiz işçiliğiyle de özgünlük taşır. Bu eserin aynı zamanda, Türk Müziğinin Klasik üslubunun niteliklerini de en iyi yansıtan, en özlü örneklerinden biri olduğu söylenmektedir. İtri'nin en çok bilinen ve sevilen eserlerinden birisi de, “Tûti-i mûcize-gûyem ne desem lâf değil” sözleri ile başlayan güftesi Fars’ça ve 17. Yüzyıl Türk şairlerinden Nef’iye ait, hayata dair mucizeler söyleyen ve bilgeliği simgeleyen bir papağanın kendi dilinden aktararak yazılmış olan Segâh makamındaki “Yürük Semaisi”dir. (Ek: 2 nota)

Mevlevi olduğu bilinen İtri'nin, Segâh makamında bir Mevlevi Ayini bulunmaktadır. İtri'nin eserlerinde dindar oluşunun ve tasavvuf anlayışının izleri sade, abartısız bir üslub içinde kendini gösterir. Yaşadığı dönemde kaliteli müziğin zirvesine çıkmış, musiki sanatının temel taşlarını oturtmuştur. Eski kaynaklarda, o dönemde bile nadir görülen tarzda eser verdiği bilinmektedir. Osmanlı Devletinin en büyük din adamlarında biri olan Şeyhülislam Esad Efendi'nin (? - 1753) “Atrabül Asar”³ adlı eserinde aktardığı bilgiye göre İtri, binden fazla beste yapmış, saraylarda aranan bir isimdir.

İtri, Yahya Kemal Beyatlı (1884-1958), Ahmet Muhip Dranas (1909-1980) gibi Türk Edebiyatının değerli şairlerine de ilham kaynağı olmuştur. Yahya Kemal, “İtri” şiiriyle mükemmel bir değerlendirme yapmıştır. Şair, şiirinde İtri'nin bir tür yaşam öyküsünü verirken, İtri'nin müziğinden edindiği izlenimlere dayanarak İtri'nin bestelerine de atıflarda bulunmuştur. Canlılıklarından hiçbir şey kaybetmeden günümüze kadar gelen en önemli eserlerinden bazıları;

³ Atrabül Asar; Şeyhülislam Esad Efendi tarafından yazılmış olan ve Klasik Türk Musikisi tarihindeki yegâne mûsikişinaslar tezkiresidir/biyografisidir.

Bayram namazı sırasında okunan “Segâh Kurban Bayramı Tekbir”i⁴, kutsal emanetlerin ziyaretinde okunan “Segâh Salât-ı Ümmiye”si⁵, “Mâye Cuma Salât-ı”, “Gece Salât-tı”, “Segâh Mevlevi Ayini”, “Rast Naat’ ı Itri”dir.

Müslümanların dini bayramlarında, topluca yapılan ibadetlerinden olan Bayram namazı⁶ sırasında okunan “Segâh Kurban Bayramı Tekbiri” (Ek: 3 nota). Müslüman âleminde en çok bilinen eseridir. Tek cümleden ibaret olan bu eser, Türk Musikisi’nin şaheseri sayılabilir. Bir tek cümlede duyguların ifadesi ve haşmeti bir sanatkâr tarafından daha iyi ifade edilemez.

İslâm dünyasında bayram sabahları camilerde okunan bu muhteşem eser, Itrî’nin ve Türk Musikisi’nin ve dünya sanatının erişilmez bir şaheseridir denilebilir.

“Allahû ekber, Allahû ekber, lâ ilâhe ilâllâhû vallâhû ekber, Allahû ekber ve lillâhi’l hâmd.”

Günümüz Türkçesi ile:

“Allah herşeyden yücedir, Allah herşeyden yücedir. Allahtan başka ilah yoktur. O Allah herşeyden yücedir, Allah herşeyden yücedir. Hamd (övgü) Allah’a mahsustur”.

Itri’nin yine en çok bilinen ve sevilen ilahilerden⁷ olan “ Segâh Salât-ı Ümmiye” si (Ek: 4 nota), Ramazan aylarında Teravîh⁸ Namazında her dört rekâtta⁹ bir söylenen salâvattır¹⁰.

⁴ Tekbir, Arapça Allahu ekber şeklinde ifade edilen İslâmî kavram. Allah’ın her şeyden üstün, yüce ve ulu olduğunu ifade eder.

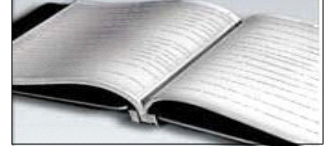
⁵ Salât; Yardım ve Destek, İbadet, Vakitli Dua (Namaz), Vakitsiz Dua.

⁶ Namaz; İslam’ın Beş Şartı’ndan biri olan ibadet.

⁷ İlahi; Allah’ı övmek, O’na dua etmek ve en büyük aşkın Allah aşkı olduğunu belirtmek amacıyla yazılmış makamla okunan dini tasavvufî halk edebiyatı nazım şeklidir. Arapça kökenli bir kelimedir.

⁸ Teravîh; Ramazan ayında yatsı namazıyla birlikte kılınan, yirmi rekatlık bir namazdır.

⁹ Rekat; Namazın bölümlerinden her biri.

“Allhümme salli alâ seyyidine Muhammedinin-nebiyyi’il ümmiyyi ve alâ elihi ve sahbihî ve sellim”

Günümüz Türkçesi ile:

“Allahım efendimiz okuma yazma bilmeyen peygamber Muhammed’e, ailesinden olanlara ve arkadaşlarına dua et ve selam söyle”.

Günümüze ulaşabilen az sayıda eseri ile de olsa İtrî; ustalığını göstermiş, dünyanın beğenisini kazanmış ve ilgisini çekmiştir. Bugün kullandığımız yüz liralık banknotların bir yüzünde Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün, bir yüzünde de İtri’nin temsili bir resmi vardır (Ek: 5 resim). Başındaki sikkenin özelliğinden anlaşıldığı üzere Mevlevî Şeyhi olarak resmedilmiş olan İtri’nin, Şeyh değil sadece Mevlevî olduğu bilinmektedir. (Bardakçı: 2009)

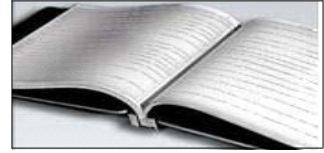
Sonuç olarak; tarihimize ışık tutan önemli şahsiyetleri unutturmamak geleceğimize de ışık tutmak demektir. Bize düşen görev, araştırma ve inceleme yöntemlerini ve olanaklarını artırarak geçmişten günümüze bir köprü olan, fakat yok olmaya mahkûm görünen değerlerimizin bilinmeyen yönlerini bulup çıkarmak, günümüze kazandırmaktır.

¹⁰ Salavat; Hazreti Muhammed’i anmak, O’na selam göndermektir.

Kaynaklar:

- Bardakçı Murat, Haber *Türk Gazetesi*, 17.4.2009, İstanbul.
- Bardakçı Murat, Haber *Türk Gazetesi*, 1.2.2012, İstanbul.
- Bardakçı Murat, Haber *Türk Gazetesi*, 6.5.2012, İstanbul.
- Gürpınar, Mehmet Haldun, *Buhurizade Mutafa Efendi, Hayatı, Neva Kar'ın makam olarak incelenmesi ve elimdeki mevcut Eserleri*, Yüksek Lisans tezi, Güzel Sanatlar Ana Sanat Dalı, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, İstanbul
- Şardağ Rüştü, *Mustafa Itri Efendi*, Kültür bakanlığı Yayınları, 1992, Ankara
- Yavaşca Allaeddin, *Türk Musikisinde Kompozisyon ve Beste Biçimleri*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları, Mart matbaacılık, 2002, İstanbul
- Özalp, M. Nazmi, *Türk musikisi Tarihi*, TRT Müzik dairesi Başkanlığı, 1992, Ankara.
- Özcan, Nuri, *Itri Efendi Buhurizade*, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1998, İstanbul.
- Özkan, İsmail Hakkı, *Türk musikisi Nazariyatı ve Usuller kudüm velveleleri*, Ötüken Neşriyat, 1994, İstanbul.
- Öztuna, Yılmaz, , *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*, 1976, İstanbul.
- Ergun, Sadettin Nüzhet, *Türk musikisi Antolojisi*, 1943, İstanbul,.
- Üngör, Ethem Ruhi, *Türk Musikisi Güfteler Ansiklopedisi*, Eren Yayınları, 1981, Cağaloğlu/İstanbul.

Ekler

Ek 1 Nota: Nevâ kâr

NEVÂ KÂR

Ey gülbin-i iş midemed sâkî-i gülzârı ko canım

USUL: NİM SAKİL

BESTE: İTRİ

Ey gül bi ni i i ş i mi de
Ey her gü li ne nev zi gül rü

med sa kî i gü
hi yâ de he nu

gü li zâ ri ko ca nim
mi di hed ve li ca nim

Ey bâ di be ha ha ri mey ve
Ey her gü li ne nev zi gül rü

zed bâ de i ho
hi yâ de he nu

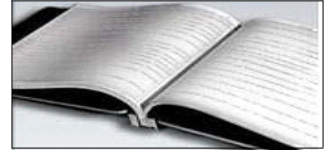
hoş gü va ri ko ca nim
mi di hed ve li ca nim

Ah te ne nen ni te ne nen ni te ne nen nen nen ni

ye lelel lelel li ye le le ie te lelel li

te re le lelel li ah ya lâyel lelel li

ey lelel lelel li a man ey lelel lelel li

Ek 2 Nota: Segâh Yürük Şarkı

SEGÂH YÜRÜK ŞARKI TÜTİ-J MÜCİZE-GÜYEM NE DESEM LÂF DEĞİL

USÛLÜ : YÜRÜK SEMÂT

MÜZİK : İTRİ

SÖZ : NAFİ ÖMER EFENDİ

$\text{♩} = 108$

AH TÜ Tİ İ MU Cİ ZE GÜ YEM NE DE SEM
AH ÇERH İ LE SÖY LE ŞE MEM A Yİ NE Sİ
AH EH Lİ DİL BİR Bİ Rİ Nİ BİL ME MEK İN

LÂF DE GİL TÜ Tİ İ MU Cİ ZE GÜ
SÂF DE GİL ÇERH İ LE SÖY LE ŞE MEM
SAF DE GİL EH Lİ DİL BİR Bİ Rİ Nİ

YEM NE DE SEM LÂF DE GİL BE Lİ YÂ
A Yİ NE Sİ SÂF DE GİL
BİL ME MEK İN SAF DE GİL

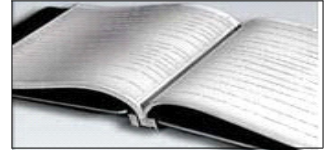
RİM BE Lİ DOST BE Lİ Mİ RİM BE Lİ DOST

BE Lİ ÖM RÜM BE Lİ DOST

(SON) AH EH Lİ DİL DİR Dİ YE MEM Sİ NE Sİ SÂF

OL MA YA NA AH EH Lİ DİL DİR Dİ YE MEM

Sİ NE Sİ SÂF OL MA YA NA AH BE Lİ YÂ RİM BE Lİ DOST

Ek 3 Nota: Tekbir

TEKBİR
(SEGÂH)

BUHÜRİZÂDE MUSTAFA İTRİ

AL LÂ HU EK BER AL LÂ HU EK BER LÂ
LÂ HE İL LAL LÂ HU VAL LÂ HU EK BER AL LÂ
HU EK BER VE Lİ'L LÂ HİL HAMD (3 KEZ TEBKAR)

Ek 4 Nota: Salat-ı Ümmiye

SEGÂH salat-ı ümmiye
38

AL LA HÜRME SALLİ A LÂ SEYYİ Dİ NÂ MUHAMMEDİ NİNNE BİYYİ
DÂ Mİ Yİ VE A LÂ A Lİ Hİ VE SÂH Bİ Hİ VE SEL LİM

Ümmîkâr

Ek 5 Resim:

